

Om fårens underhåll och skötsel /

Hofman-Bang, Niels Erik,

12 Fd Br.

National Library
of Sweden

Ekon
Hesdy
Smått
(1871)

Om

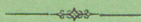
Fårens

underhåll och skötsel.

Populär föreläsning

af

N. E. Hofman (Bang).
Statsråd.

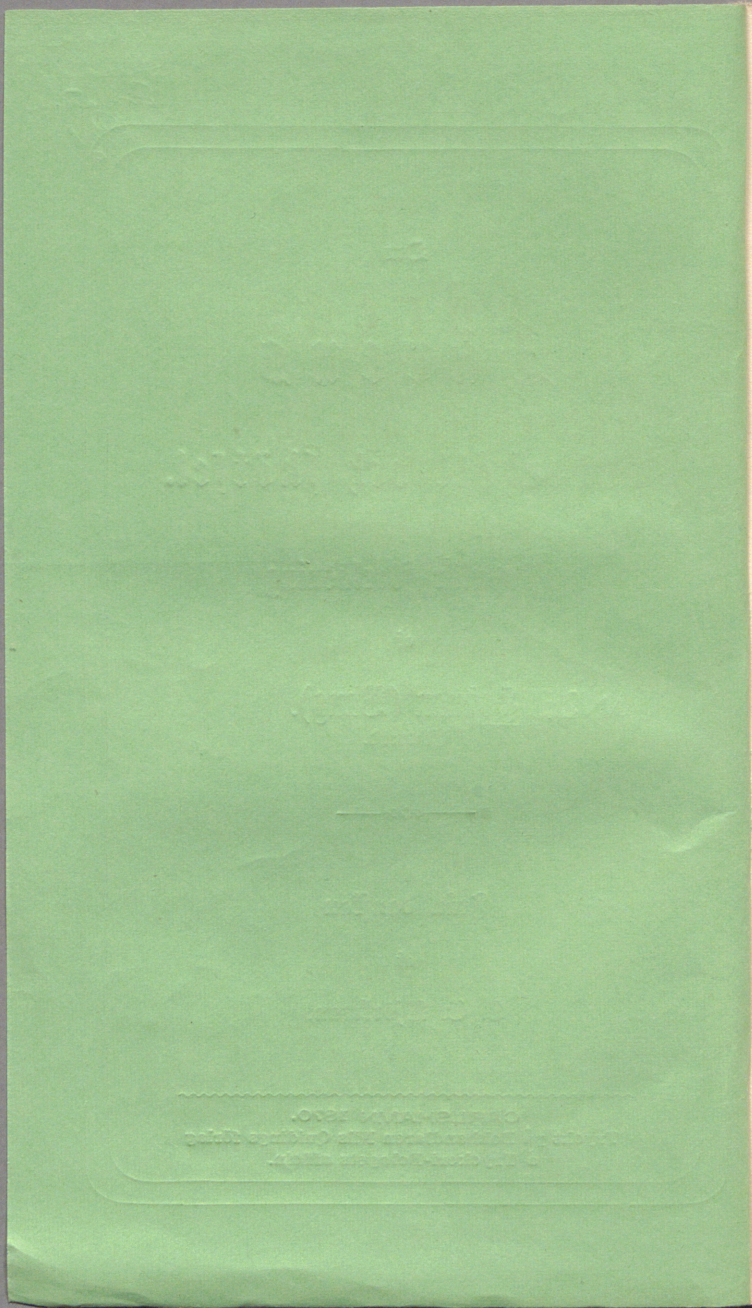
Från danskan

af

L. G. Björkman.

CARLSHAMN 1870.

Tryckt på Bokhandlaren Nils Quidings förlag
å Tryckeri-Bolagets officin.

Om

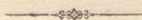
Fårens

underhåll och skötsel.

Populär föreläsning

af

Hofman (Bang).
Statsråd.

Från danskan

af

L. G. Björkman.

CARLSHAMN 1870.

Tryckt på Bokhandlaren Nils Quidings förlag
å Tryckeri-Bolagets officin.

2m

Förrens

underhåll och nöje

Populär föreläsning

(Sjunde Bandet)
Gården

Andra delen

L. O. Björns

CARL SMANNS BOKFÖRLAG
Tryckeri på Rosenbadsgatan 111a, Gården 1072
L. O. Björns förlags öfver

Företal.

Denna föreläsning har hållits inför Syens stifts patriotiska sällskap. Författarens namn, som är känt äfwen bland oss, torde vara en tillräcklig borg för detta arbetes värde.

Öfversättaren.

Inhalt

Wenn Veränderung der Welt in der Zukunft
entweder durch die Fortschritte der Wissenschaften
oder durch die Fortschritte der Kunst
zu Stande kommen wird, so wird die
Welt ein ganz anderes Aussehen
haben.

Verfasser

Ännu för trettio år sedan blef den frågan ofta framkastad, om landtmannen borde helst hålla kor eller får. Det war en naturlig följd deraf, att fårasweln sedan början af detta århundrade hade drifwit upp landtmannens inkomster dels direkt genom ullförsäljning, dels indirekt genom åkerbrukets förbättring förmedelst fårgödseln. Markbrandenburgs magra sandslätter kunde ej gifwa tillräcklig föda åt annan boskap än små merinosfår; men just dessa trifes der, och erfarenheten wisade snart, att deras gödsel, i stället för att bränna och göra skada, gjorde — riktigt använd — otrolig nytta, och lyfte åkerbruket till den grad, att hwarje opartisk måste erkänna fåren för sandjordens förbättrare och det preussiska åkerbrukets stöd. Afsweln af finulliga får blef libhaberiet, och goda afwelsdjur betingade på somliga ställen ofantligt höga priser. Sålunda hade Thaer på Möglin första året, jag war der, af 1500 får en inkomst af 52,000 Rdr (sweuskt mynt). Af omkring 5,500 får, som jag har köpt och transporterat till Sverige, hafwa icke få på stället betalts med 200 Thlr pr. cet d. w. s. öfwer 500 Rdr stycket. I Tyssland drefs libhaberiet för får så långt, som ännu i England för alla slags husdjur. Ännu betalas i Tyssland goda afwelsfår högt, men de gå numera till

Australien, Kap och dylika orter, hwarest klimatet tilllåter t. o. m. merinos att gå ute både sommar och vinter, och hwarest fin ull därför produceras så billigt, att Europa i det hänseendet swärligen kan konkurrera.

Men det har aldrig legat i den danska karakteren att genast gripa efter det nya blott därför, att det war nytt, och våra landtmän hafwa gerna welat göra försök i smått, innan de wågat sig på stora förändringar. Sålunda insågo de snart, att det war ett både dyrt och farligt experiment att sälja korna för att i stället anskaffa får såsom den wigtigaste delen af kreatursbesättningen. På de flesta ställen i Danmark kom man till det resultatet, att i vårt fuktiga kustklimat får endast på mycket torr och sandig jordmån kunna konkurrera med kor, och gifwa den största afkastning af fodret. Gräslindorna hos oss äro — tack ware vårt gynnsamma klimat — så yppiga och kraftiga, att kor i allmänhet löna sig bäst. Frågan är nu icke mera brännande, och sedan det har blifwit mera lif i våra landtmän och lusten till diskussion och ömsesidigt meddelande har waknat, har man kommit öfwerens om, att de danska förhållandena i allmänhet ej passa för underhåll af får. *)

Men det finns en annan fråga, som wäl kan wara wärd att öfwerlämna, den neml., om det icke skulle löna sig att hålla får wid sidan af kor.

Nästan wid hwarje gård finnas beten, som icke med fördel kunna användas på annat sätt än för får

*) Annorlunda är förhållandet hos oss i Sverige. Här skulle helt wißt korna på många ställen med fördel kunna utbytäs mot får. Öfwerf.

fåjom trädan, fålader, der hwarfen kor eller håstar kunna finna stort för tunga eller tand; tidigt på våren höga ångar, dikenkanter och raygråsinåningar; på efterhösten stubbete; wattenlösa utmarker, höga kullar, branta sluttningar o. d., fläckar i öppna stigar och i mosfar, såwida der ej är för mycken skugga på de förra eller syra i de sednare, ty båda delarne hindra goda och sunda gråsararter att wåra och triffwas; ung ljunng är mycket helsosam, då wädret är regnigt; slutligen begagnas med fördel starkt wårande wintersåd, som skulle lägga sig, ifall den ej blefwe afbetad. På sådana ställen göra fåren så att säga intet ingrepp i kornas rättigheter och inifrånka ej deras antal. Därför bör man jemte korna hålla så många får, som rikligen kunna födas på dylikt bete. Den wårsta olågenhet, jag härwid har erfårit, är, att stundom korta tidsrum kunna intråffa, då fårbetet blir knåppt och man nödgås taga något från de öfriga kreaturen; men denna förlust, om man så will kalla den, ersättes rikligen genom den stora inkomst, fåren gifwa af betet på stubben m. m. Dåssar fårens antal icke till årets tillgång på wintersoder, så är det lättare att utan känbar förlust minska fårhjorden, ån den öfriga kreatursbefåttningen; ty efter ett år kunna lam åter insåttas bland de wurnas antal — åtminstone bland hamlarne; hwaremot quigor skola wåra tre år gamla för att kunna tråda i nummer. Man skall måhånda inwånda, att fåren blifwa beswårliga att hålla, om de skola skiljas från korna och hafwa særskild skötsel. Detta är wål samnt, men fårens skötsel underlåttas mycket derigenom, att de hållas i flock med tillhjålp af dres-

jerade hundar, eller också tjudras, i hwilket fall de ej behöfwa wattnas,*) såsom kor och hästar. Den, som endast för eget hushåll will hålla några får, honom råder jag att hålla dem tillsammans med korna, och att då hålla köttfår; ty sådana triffas wänligen utmärkt wäl; deremot är det en afsjörd sak, att små ullfår ej löna sig på yppigt gräs.

På insåningar, som ej äro öfwer tre år gamla, räknar man i allmänhet 7 mindre eller 4 större gallfår på en wanlig ko.***) Men jämförelsen är oprakt-

*) Såwida de neml. äro ute äfwen om natten, då dagen är tillräcklig att tillfredsställa deras behof af watten. I de flesta trakter af vårt land torde det dock ej wara rådligt att hafwa fåren ute nattetid, emedan en sådan anordning skulle medföra en allt för stark frestelse för råfwarne att bryta mot eganderätten.

Öfwerf.

**) Må det, på tal om jämförelsen mellan foderåtgången för kor och får, tillåtas öfwerfattaren att citera, hwad han för några år sedan hade tillfälle anföra på arnat ställe: "Man hör ofta det inkastet göras emot fårskötjeln, att den ej är lönande och man uppställer för jämförelsen den regeln, att 5 får (jemte deras lam tills de äro 5 månader gamla) äta lika mycket som en ko; men man betänker ej härwid, att får kunna gifwa full afkastning på betesmarker, der kor gifwa en ringa sådan, ty utom det att får i en oländig trakt komma åt en del gräs, som är oåtkomligt för kor, så, då de förra hafwa mindre kroppar, behofwa de ej ströfwa öfwer så stor yta som de sednare för att blifwa mätta och kunna sålunda få tillräcklig tid till idigling och hwila. På grund af dessa och andra förhållanden är det swårt att göra någon jämförelse mellan foderåtgången för ett får eller en ko. Den jämförelse, wi nu gå att uppställa, förutsätter, att det förhanden warande sommarfodret är starkt nog för kor (och således äfwen för får) och grundar sig på proportionen mellan de olika djurens lefwande wigt. Medan för 30 år sedan uppställdes Kiedesels, såsom resultat af sina forskningar, den regeln, att en producerande ko bör dagligen hafwa $\frac{1}{30}$ af sin wigt i höwärde, och janningen af denna sats har sedermera genom både teoretiska och praktiska forskare blifwit bekräftad. Noggranna försök, anställdes i Hohenheim samt i Frankenfelde med merinostackor,

tiff, emedan man ej gerna håller får på andra beten än de, hwilka, såsom ofwanför är nämndt, äro mindre lämpliga för kor. Deputom äro 7 små eller 4 stora får icke lika lätta att underhålla, och gifwa neppeligen lika stor afkastning. Emedan fårens storlek framdeles kan blifwa en fråga af betydelse, will jag här dröja något, innan jag går vidare.

ungen bör hålla större får än hans sommarbete rikligen kan föda; detta är en hufwudregel. Har man icke tillräckligt med hö, så kan det ersättas med rot-

hafwa ledt till samma resultat. Om man antager, att lammet under de 5 månader, det följer modern, förtär $\frac{1}{5}$:del så mycket som fåret äter på hela året samt lägger detta till fårets konsumtion och fördelar det på årets 365 dagar, så utgör foderåtgången för fåret och lammet tillsammans öfwerhufwud taget dagligen i höwärde jemnt $\frac{1}{25}$:del af fårets lefwande wigt. Härefter blir beräkningen följande:

En ayrshireko, wägende 850 skålp., förtär dagl. 28,₃ skålp. höwärde; en ko af landtras, wägende 700 skålp., förtär dagl. 23,₃ skålp. höwärde; ett southdownfår, wägende 130 skålp., förtär dagl. 5,₂ skålp. höwärde, ett får af landtras, wägende 70 skålp., förtär dagl. 3,₂ skålp. höwärde.

Enligt ofwanstående förtär således:

En ayrshireko = 5,₄₄ ft. southdownfår = 8,₃₄ ft. får af landtras; en ko af landtras = 4,₄₈ ft. southdownfår = 7,₃ ft. får af landtras (jemte deras lam tills de äro 5 mån. gamla).

Öfwanstående jemförelse kan wäl ej anses för matematiskt noggrann, men torde dock kunna tjena till någon ledning. Denna kalkyl gäller likwiht endast för ställen, der båda djurslagen erhålla sådant sommarfoder, som är fullgodt för kor. Man bör dock taga i betraktande: att får kunna tillgodogöra beten, som äro oanvändbara för kor, såsom sämre hagbeten stubbete om hösten samt esterbete efter korna; att fåren sprida sin spillning wida jemmare på betesmarken än korna, hwars spillning snarare gör skada än nytta (såwida man ej sprider ut den), ty der den faller, der qwäfwes gräset och rundt omkring wäres gräs som intet kreatur gerna äter; att omkostnaderna för skötsel af får äro mindre än för ett motwarande antal kor samt att fåren kunna hållas på bete en längre tid af året än kor.

Swers.

frukter, oljefäkor och säd; men betena kunna ej ersättas, och på knappa beten, d. w. s. der gräset icke är kraftigt, äro små får på sin plats lika wisst, som yppiga beten fördelaktigast användas för stora får. Slagtarne fatta mest värde på stora kroppar, emedan dessa gifwa större muskler och mest kött i förhållande till benen. Deremot har man med fog stridit om, hwilken storlek är den lämpligaste för ullfår, om t. ex. ett får på 160 skålpund gifwer lika mycken ull, som två af samma ras, hwilka hwardera wäga 80 skålpund. Erfarenheten lærer, att de två fåren gifwa på den större ytan af deras hud mest ull, hwaremot de 160 skålpund lefwande wigt, koncentrerade i en kropp, gifwa det wärdefullaste köttet. Att framtvinga stora får på knappt bete (hed, mossje, mager sandjord o. d.) skall alltid blifwa ett dyrt experiment, ty det kan endast genom en forcerad vinterfodring verkställas; genom en sådan få fåren kraft till att motstå sommarens swältfodring. Jag får be om ursäkt för, att jag något längre uppehåller mig wid denna punkt, men det tycks i Danmark hafwa blifwit en modesak eller en fåfänga att hålla stora får. Jag tror att slagtarne äro skull dertill, emedan det, såsom förut är sagdt, ligger i deras intresse att få stora köttpartier; men det kan vara dem lifgiltigt, hur mycket lammen kosta att uppföda. När en slagtare säger: "På det och det stället gaf jag 14—16 Rdr för ett lam, men här kan jag icke gifwa mera än 6 à 7 Rdr", så kan han hafwa alldeles rätt deruti, om lammen på det sista stället äro endast hälften så stora eller hälften så tunga som på det första. Men ofta tillägger slagtaren "hwar-

för skaffar Ni Er icke en större ras, så att hwart får och lam kan få större värde äfwen för slagaren?" och derigenom väcker han ofta en falsk ambition. Det smickrar mången landtmans sjäfsänga att kunna säga: "jag får 14 Rdr för stycket af mina lam, medan min granne icke får mer än 8 Rdr." Måhända hade lammet till 14 Rdr blifwit uppfödt med di och hade noga räknadt kostat 12 Rdr, medan grannens endast kostade 4 Rdr att uppföda. Jag upprepar därför den af erfarenheten stadfästade regeln:

Låt fårens storlek rätta sig efter kraften i de sommarbeten, som stå dem till buds.

Näst frågan om storleken kommer denna: Hvilken ras eller hwad slags får är fördelaktigast att hålla? bör man på grund af lokala förhållanden hålla får mest för ullens eller för köttets skull? bör man företrädeswis hålla hamlar eller lägga an på försäljning af lam? ty, såsom bekant, är det isynnerhet lammens kött, man i Danmark sätter värde på och betalar högt.

De får, som bära den finaste ullen och hwilkas pels har den säkraste och fördelaktigaste afsättningen till fabrikerne, äro merinos, och hamlarne äro, såsom alltid, de bästa ullbärarne, men köttet är mindre godt, kropparne små, lammen utveckla sig långsamt och ullen är icke lätt att handtera med kardor till husbehof. Det är endast för fabriker, den har högre värde till finare kläden och mjuka tyger. Fåren äro små och förnöjsamma, men tåla icke wid att vara genomvåta en längre tid, eller att beta på lågländta, fuktiga ställen. Ullen, hvars hår med regelmässiga båggar sluta sig intill hwarandra, så att de bilda staplar,

står rätt ut från skinnet, hvarför regnvattnet nedträn-
ger intill huden, istället för att rinna ned åt sidorna;
och ändå stå håren så tätt, att ull och skinn endast
långsamt blifwa torra igen. På grund deraf böra
merinos hållas endast under en påafblig herdes sköt-
sel, och denna ras är neppeligen att rekommendera så-
som lönande annorstädes, än der stora sträckor högt-
liggande betesmarker medgifwa underhåll af får i större
stala "schäferi". Tillåt, mina herrar, att jag
fäster uppmärksamheten på skillnaden eller gränsen
mellan "fårhållning" och schäferi". Så länge fåren
icke äro flera, än att ladugårdsdrängen t. ex. kan sköta
dem jemte korna, säger man, att de bilda endast "en
flock", men blir flocken så stor eller så besvärlig att
sköta, att dess skötsel fordrar en särskild person, så kal-
las denne person "schäfer" (eller rättare: fårherde) och
flocken får då namn af schäferi.

De engelska och skotska fårraserna tyckas vara
mera passande för våra förhållanden än merinos; de
äro alla mer eller mindre köttfår, men af olika storlek
och med olifartad ull. Southdownsfåren, som äro lätt
igenkänneliga på de swarta benen och swarta hufwu-
den utan horn, äro temligen långa i kroppen och hafwa
en med mörkare hår blandad, krusad ull, som på lår
och extremiteter öfvergår till strida, grofwa hår. Sköt-
tet är godt och ullen kan äfwen vara det, men den
har fallenhet för att urarta till åtskilliga felaktigheter.
Man vill ofta knappt tro sina ögon, när det wisar
sig, hur litet i jämförelse till pelsens skenbara storlek
southdownullen tynger i wägskålen. Ullen är till följe
af dess upprätta ställning på skinnet, ännu mera än

merinosullen benägen för att taga emot regn, ty den har nästan intet ullfett, som kan slå watten från sig. Derför tåla får af denna ras ej rätt wäl att på efterhösten gå ute natt och dag, utan blifwa lätt sjuka, såwida skinnets icke, såsom i Skottland, insmörjes med fett; men detta är ett dyrt preservativ. Det är dock stor skillnad mellan hårdigheten hos southdownfåren och hos försningsprodukter af denna ras, och det beror mycket på skinnets; ju tjockare detta är, desto mindre skadlig blir inflytelsen af luft och wäderlek. Men det är en naturlag, som konsten har swårt för att bekämpa, att ullhårets tjocklek står i förhållande till skinnets tjocklek; och derför bör den, som will hafwa hårdiga får, i allmänhet ej göra anspråk på sin ull. Dock wisar erfarenheten, att man förmedelst konst och riktigt urwal flera generationer igenom kan till en wif grad förena sin ull med tjockt skinn.

Leicesterfåren (de största och mest långulliga kallas wanligen för Dishley) hafwa, när de äro utwurna, mycket stora och breda kroppar med kortare, krusiga lockar af grof, glänsande ull på ryggen, och lång, grof, nästan glatt d. w. s. icke krusad ull hängande nedåt sidorna. På kraftigt gräs kunna de blifwa mycket feta, och köttet är godt, men ullen är af mindre betydighet i jemförelse med det foder, den kostar att frambringa på stora och swärfödda kroppar. Skinnets är icke tunnt och tåler bättre att blifwa wadt, och det blifwer det snart på den breda, endast obetydligt skyddade ryggen; deremot rinner watten lätt nedåt de långhåriga sidorna. Emedan ullhåren stå glest på skinnets (hwilket man lätt kan öfvertyga sig om genom

att se den breda strimma, som blir bar, om man stiller ullen åt och med båda händerna böjer den åt sidorna), så har luften också lättare tillträde, och skinnets blir fortare torrt. Der goda beten finnas, och kraftigt foder kan hjudas, isynnerhet i städernas närhet, hwar-est hela landthushållningen ställes på en mera intensiv fot, kommer denna ras troligtwis att uttränga de flesta andra får.

En tredje ras utgöres af cheviotsfären från det skottiska höglandet. Dessa utmärka sig för större förnöjsamhet.

Bondfären i Danmark — hwad skall jag kalla denna ras? Den har en wis analogi med bantwålling, som om lördagen tillredes af lemmingarne från hela weflan. Ras kan man icke kalla dessa får, ty de utgöra en blandning af den fordua landrasen med alla de olika raser, som modet och lusten till förändring efterhand införde till Danmark.

Hurudan war då egentligen den gamla danska rasen? Jag skall skildra den sådan som den sedan min barndom fäst sig i mitt minne: Små får med proportionswis stark och bred bakdel, smalt bröst och skarp manke, tunn hals, litet hufwud med stora, lifliga ögon, små, korta öron, höga ben och en ganska kort, med korta hår (icke med ull) bewuxen swans; deraf kom det sig, att bonden i början af merinosfärens införande kallade dessa och deras mesttjer för "långswanfar" i motsats till de danska. Ullen war wisserligen mjuk på lammien, men eljest strid och grof, glänsande, endast litet krusad, icke jällan bestående af två slags hår, korta och fina (närmast till skinnets värme), samt

långa, utöfwer dem hängande hår, långs hwilka watt-
net rann af; lifnande hwad man ännu kan se på is-
landsullen, fastän i mindre grad. Skinnet war tjockt
och temperamentet wildt; fåren tillfölje deraf hårdiga
och lättfödda. Lammen blefwo, om mödrarne hade
mjölk i jufret, efter sundt foder och godt gräs, mycket
tidigt utvecklade, och detta war den största fördelen,
man gjorde räkning på; lammen woro då för tiden i
Danmark, lifjom ännu på Island och Säröarne, den
hufwudsakligaste inkomsten af fåren. Den gamla dan-
ska rasen gaf lam i mängd, och desja woro så här-
diga, att de tålde följa mödrarne om wåren ut på
rimefrostadt gräs.

Efterhand som åkerbruket gick framåt, och betes-
markerna blefwo inifränkta till mindre arealer, men
på samma gång höllos i högre kraft, insåg man, att
större får skulle medföra större fördel, och då merinos-
rasen uppmuntrades af regeringen, war det lättast att
erhålla baggar af denna ras för försning med den
danska. Korsningsprodukten gaf finare och tätare ull,
men till följe af den heterogena parningen *) war den
så ojemn och felfull, att den äfwen i fabrikerna ofta
blef swår att förarbeta. En annan följd af bland-
ningen war, att skinnet blef tunnare och fåren mera
utsatta för sjukdom, lammen behöfde längre tid till
sin utveckling, köttet blef mindre godt och skinnen för-
lorade i wärde, emedan de, såsom jag hört en ster-
handffabrikant försäkra, långt ifrån så lätt låto klyfwa
sig som skinnen af de gamla danska fåren.

*) Författaren ser saken med konståns-teoriens ögon.
Öfwerf

Tag ansåg därför blandningen med merinos för ett stort misstag. Såsom sådant erkändes den också af våra landtmän, och då det stigande wälståndet derjemte upplifwade begäret efter stora och tidigt utwecklade lam, war det ej underligt, att landtmännen i Danmark wände sig till England och Skottland, för att derifrån hämta får, som bättre kunde tillfredsställa fordringarne med hänseende till läckert kött och stora lam.

Det hade varit mycket önskeligt, om nu hos oss hade upprättats stamshäferier, der landtmannen kunde fått köpa sig goda baggar; en sådan institution är likwiht mindre nödwändig beträffande får, än i afseende på kor och hästar, om man blott emellanåt rekryterar och skaffar sig nya, goda baggar från England och Skottland; ty landtmännens i dessa länder stora förtjenst i afseende på husdjursafweln ligger förnämligast deri, att de korsa endast för frambringande af slagtdjur, men hålla rena raser till afwel (endast några få, mycket sakkunniga fåruppfödare blanda för att bilda nya raser). Wi danskar roa oss deremot med att blanda för båda ändamålen; därför hållas engelska och skottska raser i Danmark jällan rena och oblandade. Det måste widare medgifwas, att wi, som ej hafwa så synnerligen stort urwal bland de få införda fåren och deras afkomlingar, swärligen kunna uppnå så goda resultat som landtmännen i de nämnda länderna, ty här är endast litet att wälja på. Fårens kroppsutveckling, som är snabbare än hästarnes och kornas, gör det för den uppmärksamme uppfödaren lättare att med tillhjelp af korsning skapa sig en ny ras; men han får icke utan princip blanda olika

rafer med hwarandra, och han måste ofta anskaffa nya, goda afwelsdjur af oblandad ras till uppfriskning af blodet, ty eljest skulle han öka felen i sin flock i stället för att utveckla företrädena. En helt annan sak är det, om man har hunnit utbilda en konstant ras, som man är nöjd med; då behöfwer man ej frukta för skada af familj-afwel, åtminstone om den förlättes endast ett par generationer. Det är icke med djuren så som med några warieteter inom wärtriket, beträffande hwilka (såsom hafre) man will hafwa gjort den erfarenheten, att de böra ofta bytas om, för att icke urarta. Har man en **konstant ras**, så bör man till afwel använda djur af eget pålägg med undwifande af för mycken familjeparning hellre, än att byta bort dem för att, såsom det heter, uppfriska blodet. *)

Det är icke sällsynt, att ett enstaka faktum gifwes ut för en konstaterad erfarenhet. Sålunda har det af en så bildad man som H. Nathusius blifwit uttaladt och uppstaldt som regel, att förmågan till fortplantning af bestämde egenskaper mera beror af den enskilda individen än af rasen, oaktadt erfarenheten talar för, att detta endast undantagswis är händelsen; rasegenskaper skola alltid göra sig gällande genom flera generationer. Bland $\frac{3}{4}$ blods merinos har jag sett mycket vackra ullfår, men afweln efter dem blef nästan alltid långt under, hwad man hade wän-

*) Vi nödgas opponera öf mot de åsigter rörande afwel och förädling, som i detta och det efterföljande stycket blifwit af författaren framhållna, och få wi hänwisa till ett i öfwenst öfversättning utkommet arbete af Settegast: "Om husdjurens förädling" (Karlskamm, 1869. Nils Quidings förstag), der hithörande frågor äro grundligt afhandlade. Öfvers.

tat; detta kan jag påwisa i många stamregister. Enligt min erfarenhet och fulla öfwertygelse bör man till afwel hellre taga ur goda och någorlunda konstanta stammar det mindre utmärkta (om blott individerna äro friska och starka), än sådana, som till utseendet äro bättre, men icke äro af så god ras (eller, som man säger, hafwa mindre godt blod i sig). När flera generationer hafwa bewisat förmågan hos en ras att fortplanta goda egenskaper, så erbjuder detta större säkerhet för afwelu framdeles, än om individualiteten ensamt wore den garanti, man hade att lita på.

Jag öfvergår nu till sårens underhåll. Detta står i nära beröring med willkoren för ullhårets värt. Håret växer nämligen på liknande sätt som t. ex. en grodd ur sin löf; sätter man med blåcl ett märke på håret, så medföljer detta märke håret ifrån huden. Det stycke hår, som en gång är utwuret, behåller den form det från början har fått, men detta är icke obetingadt förhållandet med den späda del af håret, som wäl är bildad ned wid löfen, men ej ännu har framträdtt ur huden. Om willkoren för wårten blifwa ogynnsamma, så att håret ej får tillräcklig näring från dess rot, blifwer det, så att säga magrare, d. w. s. dess genomskärning blir på det stället mindre, håret sjelft blir finare, men derjemte skörare och will lätt brytas utaf. Man har trott, att den starkare eller swagare näringen bragte håret till att wäxa längre eller kortare utan förändring af dess form, men erfarenheten wisar, att båda verkningarne följas åt. Om den bristande näringen warar endast en kort tid (såsom i ett sjukdomsfall), så att de wanliga sästerna snart till-

föras håret igen, så blir inslytelsen på håret bemärkbar blott som ett litet bälte eller snörlik, men den uteblifwer aldrig, och skall alltid frambringa ett ställe, der håret lättare brister, äfwen om detta ställe ej kan upptäckas med blotta ögat; derför ser man ofta, att moderfår med kraftiga lam tappa ullen, ty mjölken tog näringen från ullhåren. Upphör näringen en längre tid, om t. ex. fåren gå ute om vintern, eller swältfödas inne, eller i händelse af långvarig sjukdom, så träda håren mycket tunna ut ur huden, blifwa flöra och wära långsamt, hwaremot de fortfarande af söndra en del ullsett (hwarmed hwart enskildt hår alltid är försedt); detta samlar sig då till en hel skorpa, som sammanhåller ullhåren. Denna werkan märkes isynnerhet då, när håren åter få riklig näring och wära ut med ny kraft, ty då afbrytas de på det tunna stället, och man tror sig se nya hår sjuta fram, oaktadt det är blott fortsättningen af de gamla. Enhwar känner helt wist, hwad det will säga, att ullen blifwer undergrodd, och i stor skala se wi prof derpå i ullen från Färöarne och Island, der fåren gå ute hela vintern och sedan ej behöfwa klippas på wären, utan lemnas orörda tills hela pelsen blir undergrodd, och detta sker, när det blir nytt gräs för tanden, ny kraft i kroppen och kraftig näring för hårwärten. Nu skulle den gamla ullen falla af i tottar, om icke ullsettet bildade en hel kaka, men denna sednare ger håren sammanhang och det till den grad, att dessa bildas liksom en seg pels, hwilken ej behöfwer klippas, utan flås af, liksom när man slår en råf och dräger skinet af honom. I de nämnda länderna är det måhända

både brist på föda och wädrets inflytelse, då fåren gå ute utan skydd mot snö och slask, som förderfwar ullen; men den förstnämnda orsaken verkar skadligt äfwen i Danmark på många ställen, der fåren smältfödas under wintern. Bönderna hålla mest modersfår för att få lam till slagtaren, och juft modertackorna behöfwa rikligt och kraftigt foder såwål under dräktigheten som under det lammens dia; och då komma ullhåren lätt att sakna näring, så att de brytas och falla af wid den minsta guidning, derför isynnerhet på båda sidorna. Men det finns äfwen andra momenter, som utöfwa en skadlig inflytelse på hårets wärd, såsom brist på ljus, stark wärme och hudsjukdomar (skabb).

Fåret will likafåwål som en lök wärd hafwa ljus för att kunna wärd kraftigt ur sin rot; får det icke ljus nog, blir det blåaktigt hwitt i stället för gulaktigt, blir sjuft och skört, äfwen om kroppen bibehåller sig friskt. Härifrån förskrifwer sig den skillnad, bonden i Danmark (äfwen i Sverige) gör på ull — ett namn, som han tillägger endast sommarullen — och lödja d. w. s. den ull, som wärd på fåren under wintern. Bonden will gerna "weta", att ull klippest och är stark, hwaremot lödja till en del plockas af fåren utan sakens tillhjelp, och är $\frac{1}{3}$:del mindre wärd, emedan den är flör. Detta är ingalunda en följd af fårets eller ullens natur, utan af fårets behandling, då det om wintern inspärras i en mörk krot af kostallet, der man ej målar under det, utan den brännande gödseln, med hwilken ullen dagligen kommer i beröring, wärd högre och högre till det fåret står på det mörkaste, wärmaste och fuktigaste stället i hela stallet, nämligen

uppe under tafet. Deruppe kan fannerligen lika litet ullen wära, som fåret kan triswas, äfwen om det fordras med dyrbart hö hela wintern igenom. Man försöke blott att slå ett hål i wäggen hos det stackars fåret, och detta skall då en half dag stå med nosen wid hålet, för att snappa efter det ljus och den luft, som det så wäl behöfwer. — Hålles fåret deremot under wintern i ett ordentligt, ljusst stall, med tillräckligt strö, äro taf och häckar sådana, att huden ej utsättes för nedfallande höfrö, som eljest frambringa flåda och en lätt hudretning, och erhålla fåren en god näring, så kan winterullen blifwa fullkomligt lika god som sommarullen, och skall åtminstone på de får-creatur, hwilkas kraft ej lider af lamningen, alltså på hamlar och ungfår, swärligen kunna skiljas från sommarull. Den kan dock blifwa bättre i det hänseendet, att den wanligen får en månads tid längre att wära på. När bondqwinnor hafwa kommit till mig och welat köpa "ull, men icke lödja", har jag gerna låtit dem sjelf wälja, och rätt ofta hafwa de just föredragit winterullen. När får en eller två gånger blifwit klippta på bestämde tider af året, blir ullen benägen att nästa gång falla af wid samma tid, såwida den icke klippest.

Gudsjukdom angriper ullen, och icke allenast skabben gifwer anledning till ullhårens affallande, utan hwarje hudirritation, som åstadkommer flåda, föranleder fåret att genom gnidning liksom walka ullhåren tillsammans, och detta sätter straxt wårten tillwaka. Dersför bör man söka att hålla huden ren, och djuret så mycket som möjligt fritt från löß, icke allenast från

de stora blå lössen, som i mörker taga så starkt öfverhanden, att hela luften infekteras af sur luft, utan ock från de små, gula, egentliga lössen.

När fåret nyssigen är klippt är huden mycket ömtålig för omverling af köld och värme. Regn i för- ening med blåst är skadligare än ren köld, ishynerhet för de nyklippta, men blifwer till följe af den starka afkylningen desto farligare, ju tunnare huden är. Under sådana omständigheter måste sären bringas i lå. Men naturen sträfwar efter att genom en ny pels snart igen frambringa naturligt skydd mot kölden, och man tror sig hafwa observerat, att ullhåret aldrig växer så starkt som straxt efter klippningen. Dersför skola också två klippningar om året, under för öfrigt samma förhållanden, gifwa litet mera ull än en*). Su längre man låter ullen wäxa, desto nödwändigare är det att sörja för en jemn fodring, på det håret på intet ställe må blifwa skört; det kan widblifwa att wäxa i 1 1/2 å 2 år; men detta lönar sig ej.

Beträffande ullens kvalitet will jag ännu be- märka, att denna ej är beroende af olika slags foder. Det är fördom, när t. ex. köparne tala om potatesull, som skulle wara mindre wärd än ull efter höfodring. Detta påminner om baggen, som af Behm från Boitz- zenburg i 2 år fodrades med mulldärsblad, för att den skulle frambringa silke.

*) Det war denna hemlighet, som den österrikiske schäfe- riägaren Petri från Wien på 1820-talet i ett bref uppenba- rade för konung Fredrik VI (hwarför han såkert wäntade sig en gulddojsa) — "Genom att raka lammen hwarje månad är man i stånd att främja ullwårten till den grad, att han, Petri, hade på ett år fått 20 stål. ull af ett får."

Beträffande fodringen vill jag först tala om sommarunderhållet.

Fåren släppas på gräs så snart det är utsligt till stadigt bete. Om våren begagnas till bete:

1) Den kraftiga vinterfåden, när jorden är torr; fåren drifvas då öfver den så, att de icke på det ena stället beta för hårdt, på det andra för litet.

2) Dikeskanter mot söder.

3) En lätt afbetning af raygräsinsåningarne stadar ej wid denna årstid; fåren taga då endast de skott som eljest för tidigt skulle gå i frö.

4) När höga ängar äro torra och begynna att skjuta spirov, kan man med fördel öffra dessa åt fåren utan skada för ängen.

5) Derefter komma sådana fläckar i skogen, der det är så mycket solken, att anemoner icke trivas, ty dessa äro för skarpa för fåren och tyda på för mycket skugga.

6) Sedan kan trädan användas.

7) De gräsbeten, som kunna undwaras för kor och hästar, sedan dessa hafwa begagnat dem på försommaren.

8) Stubb och

9) De magraste betesmarker, t. o. m. ljunghackar äro goda till färbete på efter sommaren, isynnerhet under regniga dagar; den späda ljungen ätes gerna af fåren och bekommer dem wäl, isynnerhet jemte kraftigare stubbete. Derefter kunna de gerna, då ingen snö ligger, någon tid på dagen gå ute ända till jul, och detta bekommer dem wäl, men sparar ej mycket på vinterfodret.

När fåren om våren få endast taga de gröna spirorna, men icke få gnaga rent till botten, måste de gå lösa, men de få aldrig gå långt eller fort, sålänge de hafwa späda lam; ty ansträngning sätter dessa tillbaka. Deremot är tjudring sedermera, så snart den låter utföra sig, det för lammens trefnad ändamålsenligaste sätt att hålla fåren. Får, som gå lösa, måste i allmänhet hållas i flock med tillhjälp af hundar; men derunder lida lammen ej obetydligt, och detta så mycket mera, om hamlar och gallfår äro med i flokken, ty dessa wilja både undantränga lammen och gå fortare framåt, än de sednare kunna tåla. Bäst är det, när lammen kunna seitt söka sin föda wid sidan af och omkring mödrarne utan att behöfwa följa dem på långa tröttsamma wandringar. Genom tjudret hålles modren en längre tid fästad wid en bestämd plats och hindras från att äta springande; detta tycks wisserligen wara emot fårets natur, men det är bra för lammen. Tjudringen bör helst fortsättas till des afvadsbete är att tillgå; då är det ändamålsenligt att upphöra dermed, för att låta både får och lam få godt af de affallna axen och kornen; wid denna tid äro lammen också stora nog för att tåla wid starkare rörelse.

Men — skall man måhända fråga — hur går det till att hålla så många får i tjuder? att få dem wattnade och flyttade? Den, som håller får, måste i allmänhet äfwen hålla en person för deras skötsel; och så många, som en herde kan medhinna att tjudra, böra helst hållas på detta sätt. Fördelarne äro så stora, att jag tror, det lönar sig, att, om så behöfs,

gifwa herden en pojke till hjelp, så länge tjudringen warar. En stor lättad medför dock den omständigheten, hwilken också talar för tjudringen, att får, som äro på bete natt och dag, få tillräckligt watten af den dagg, som ligger på gräset, hwaremot de, som om dagen gå lösa, men om natten instängas i fålla eller stall, alltid måste wattnas liksom korna. Hårtill knyter sig en erfarenhet, som är swår nog att förklara, men som är gammal och säker: Får, som gå lösa om dagen, men icke om natten, tåla ej wid att komma hungriga på dagligt gräs; därför hålla herdarne dem helst inne till det solen står högt på himlen, då gräset icke mera är wätt; men derwid kan ej undwiskas, att fåren komma hungriga ut, och, har regn fallit, så att gräset är wätt, äta de sig sjuka. Tjudrade får få ej tid att blifwa hungriga, ty de kunna börja att äta förr, än solen går upp; och aldrig har jag funnit, att dagg eller fint regn skadat får, som varit tjudrade, hwaremot får, som gått lösa, derefter ofta fått diarrhé, wattensot och allt möjligt ondt. Morgonen — fårens allwabästa tid att äta — går förlorad för både får och lam, när de icke kunna vara ute om natten. D. o. m. sådant bete, som alltför ofta skadar fåren genom att göra dem löslifwade, såsom trädor med wisäa slags wärter, yppiga sädespiror i stubben m. m. utöfwa alltid ett mindre skadligt inflytande på får och lam, om de stå tjudrade, än om de gå lösa.

Men lammen, kunna de då också tjudras? I den späda åldern kunna de det icke utan men; men de göra ej heller stor skada; sedermera kan herden med tillhjälp af den hund, han eljest skulle hafwa att hålla

flocken i styr med, ifall den ginge lös om dagen, drifwa lammen från de förbjudna vägarne, och den skada, de göra om natten, kan icke blifwa stor. Herden kan desutom lätt hafwa sin på hjul ställda säng med taf öfwer så lätt, att han kan draga den med sig, och då han sålunda är i närheten med hunden, kan han redan tidigt på morgonen hafwa ett waksamt öga på de små tjuftwarne. Den största swårigheten ligger enligt min tanke i det arbete, som fordras för att flytta tjudrade får och lam från en betesmark till en annan.

Man har sagt, att fåren ej böra blifwa genomwåta; detta gäller isynnerhet merinos med deras tätapelsar, som hafwa swårt för att blifwa torra igen. Köttfåren deremot tåla bättre wid att blifwa wåta än att instängas i warma stall, der huden kommer i stark transpiration, för att sedan afkylas i det fria, hwilket framkallar förkylning; men regn och blåst i förening kort efter klippningen kunna de ej tåla wid, hwarken när de gå fritt, eller stå tjudrade. Man klippe därför icke för tidigt på wåren eller för sent på hösten, äfwen om erfarenheten skulle wisa, att lösjen plåga fåren så mycket mera, ju längre tid ullen får att wåra före wintern.

Tobaksafkol är ett tämligen säkert medel mot lös, isynnerhet om man icke wäntar för länge med att använda det.

Underhållet om wintern.

Fåren hafwa en tjock, warm pels och lida när ullen är någorlunda utwuxen, ej af köld — ett par

grader öfver fryspunkten är den bästa temperaturen. Ejus wilja de hafwa och frisk luft, men icke drag, allraminst om de äro wåta; derför böra dörrarne stå öppna, tills det blir strängt winter; och äfwen då hafwa fåren godt af att drifwas, ut under det fodret lägges i häckarne *), såwida kölden är torr. Fårens gödsel, som är mycket warm, bör afkylas genom rikligt strö, och bör alltid tagas ur stallet 3 weckor före lamningens början, emedan lammen eljest förkylas af att först ligga warmt och sedan upptill en kall wägg.

Många tro, att fåren skola hafwa endast hö till winterfoder; detta är en stor fördom. Twärtom är litet halm i häckarne om natten en verklig medicin för dem, isynnerhet under en regnuig efterhöst.

Bland fårens produkter äro de fasta excrementerna och de starka, amoniakaliska utdunstningarne rätt karakteristiska — det gör ondt i ögonen, när man kommer in i ett fårstall; detta är en följd af amoniaken. Deras kan man sluta, att fåren hafwa behof af ett qwäfwehaltigt foder, efter de afsköndra så mycket af detta ämne. Sådant foder, som innehåller mycket äggwhiteämne, är derför tjenligast för dem. Klöfwerhö och ärthalm är utmärkt foder för får; det gör mig ondt, hwar gång jag här i Danmark ser ärthalm kastad i högar på marken för att ruttua, utan att komma fåren tillgodo *). Näst ärternas halm är fårens

*) Fåren böra aldrig få wara inne, då fodret lägges i häckarne, emedan de tränga sig omkring den, som bär in fodret, hwarwid alltid en del snast måste falla i ullen. Will man ej släppa ut dem i det fria, böra de drifwas in i ett annat rum, medan fodringen warar. Sfwerf.

*) Dräktiga tackor böra dock med försigtighet fodras med ärthalm, emedan denna, i större mängd gifwen, lätt framkallar ar
kastning. Sfwerf.

den bästa; men af wintersädeshalm äta fåren blott wipporna. S hö äro isynnerhet bladen rika på qwäfw, man wäljer därför helst det bladrikaste (ej därför alltid det finaste) höet till fåren. Fåren wilja gerna rata de styfwa rotändarne emedan dessa innehålla minst qwäfw; sådana lemningar böra skaras till häckelse åt korna.

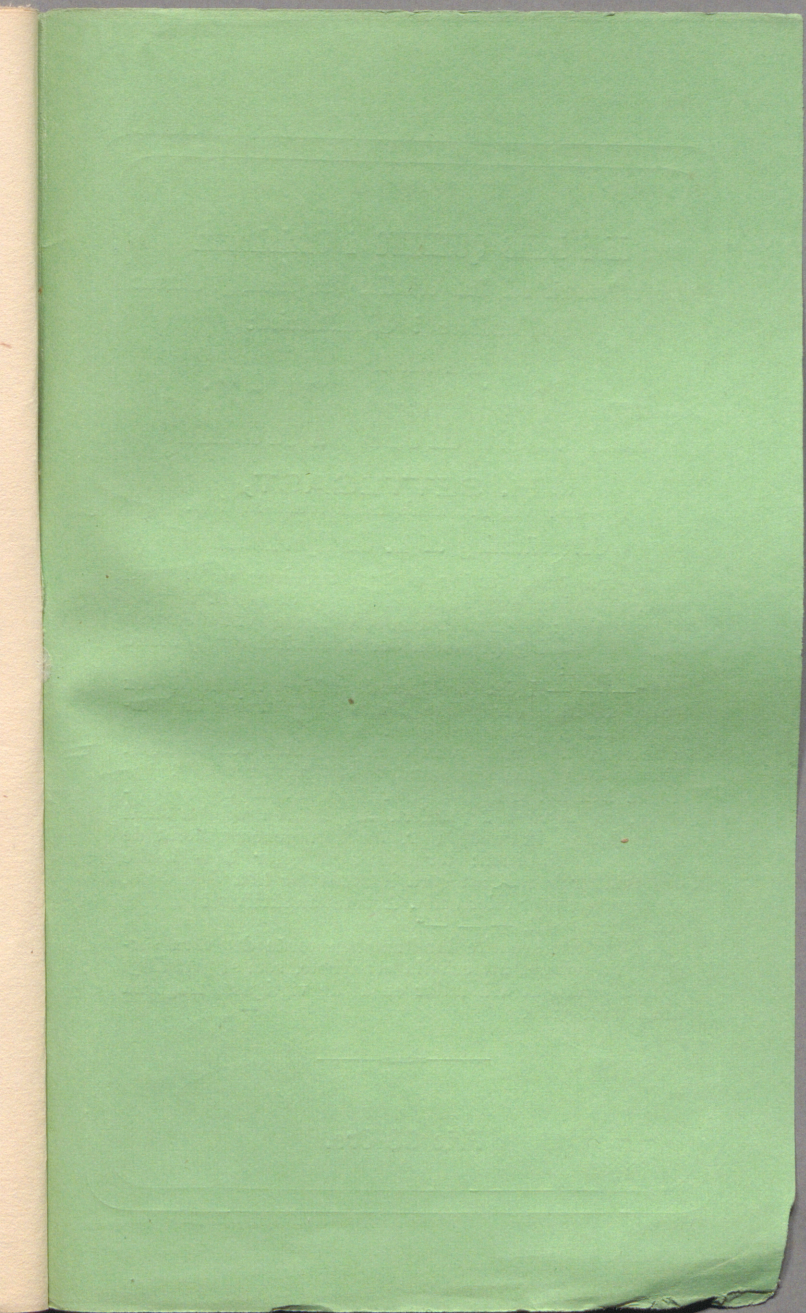
Fullwurna hamlar kunna hållas på tämligen extensivt foder, såsom rotfrukter och halm, nästan utan hö; men modertackor och lam skola hafwa intensiv och kraftig näring, om de skola trufwas och gifwa inkomst. För moderfår kan höet någorlunda ersättas genom säd, rotfrukter (isynnerhet potatis) och oljkor; men lammen kunna, när de hållas inne, knappt undwara höet. Får, som skola gödas, kan man gifwa sörp, turnips och dylikt saftigt foder i mängd, men matsmältningen slappas deraf, och sådant bör man ofta liffåren för. Jag tillråder att icke gifwa häckelse åt får, med undantag af då de skola hafwa gröpad säd; eljest må man t. ex. på samma gång, de erhålla skurna rotfrukter i krubborna, gifwa dem hel halm i häckarne. Så snart fåren börja att stå inne för beständigt, tåla de wid litet saftigt foder, såsom rotfrukter, jemte hö och halm; det gör dem godt, när de äro friska, och matsmältningen i ordning. När detta är fallet, wet jag heller intet af våra husdjur, som kan tillgodogöra kraftfoder, såsom säd och oljkor, så wäl som fåren (till foder, ej alltid till gödning); ty fåren låta mindre, än såwäl hästar som kor, gå osmält igenom. Af största wigt äro oljkorna mot wåren till, eller egentligen när tackorna lamma, ty blandade i wättnet bi-

draga de ej litet till att gifwa mycken och sund mjölk. Den bästa mjölken för lammen är och blir dock alltid den, som fyller jufret efter godt och rikligt gräsbyte; dertför bör man helst hafwa lamningen så ställd, att den just kan wara förbi, när gräset börjar wära. *) Ghuru fåren gernä wilja hafwa omwexling med foder, må man dock akta sig för att låta dem komma för tidigt ut, ty få de om wären först smak på det gröna, så kan intet annat än skadlig swält förmå dem att åter hålla tillgodo med torrt foder. Att låta lamningen infalla i Augusti, såsom man har försökt i Tyssland, fordrar mycket kraftfoder om wintern, och lammen lida då af löß, emedan de äro för späda för att klippas, innan de tagas in; men winterlam, som kunna säljas till slagtarne wid påsk, skulle nog betala sig bra, om man har tillräckligt hö. Deremot är det sällan det hos oss lönar sig att göda får, med undantag af unga hamlar, som gödas på gräs och sedan säljas till slag i Oktober och November månader.

*) Om fåren, såsom wänligen fallet är hos oss, lammas i Februari eller början af Mars, hinna lammen, innan de släppas ut på gräs, blifwa så försigtomna, att de börja äta litet. Det gör dem då lärdeles godt att få litet hafre; äfwen sparas derigenom mödrarnes krafter. På det fåren ej må äta upp den hafre, som är ämnad åt lammen, gör man för dessa en järstild afstängsel (den s. k. barnkammaren). Spolarne i stängeln sättas så nära hwarandra, att wäl lammen, men icke fåren, kunna mellan dem gå ut och in. I denna afstängsel erhålla lammen sitt järstildta foder. För att så fort som möjligt lära dem till att äta hafre, går man tillwäga på följande sätt: Ut i "barnkammaren" nedsättas stakar, omkring dessa bindes otröskad hafre med rotändan uppåt och wipporna hängande nedåt. Lammen plocka först på lek bland hafrewipporna, men lära sig snart att äta dem. Sedermera lägger man tröskad hafre i järstilda krubbor, hwilka böra wara så inrättade att lammen ej kunna hoppa upp i dem. Diwers.

Sag will blott ännu tillägga, att taeflammet ej
 bör paras den första sommaren, såvida det ej är
 mycket kraftigt utveckladt och i det närmaste utvuxet,
 ty eljest skulle både det blifwande lammets och det
 moders värtlighet deraf lida.

Hos NILS QUIDING i Carlshamn
har utkommit och kan erhållas hos samtliga Herrar
Bokhandlare i Skandinavien:

å 2 Rdr Rmt:

Om Husdjurens Förädling

af H. SETTEGAST,
Direktör vid Proskau's Landbruks-Institut.

Öfversättning af L. E. Björkman.

Denna öfversättning utgör ett utdrag ur ett med understöd af preussiska regeringen af Settegast utgifvet större arbete: Die Thierzucht, beträffande hvilket en tysk landbrukstidning (Annalen der Landwirthschaft) bland annat yttrar:

“— — — I det föreliggande arbetet framstå de sex första kapitlen (ur hvilka denna öfversättning är hemtad) såsom gjutna ur en form. I dem äro framlagda resultaten af författarens egen forskning och sträfvan. Lika godt på hvilken ståndpunkt författaren står, antingen han hyllar konstansteorien eller individualpotensläran, så mycket är säkert, att läsaren ogera skall lägga boken ifrån sig förr, än han genomstuderat de betecknade kapitlen; författaren fängslar hans tanke och tvingar honom att göra inkast eller låta dem falla, att taga parti för eller emot. Arbetet är skrifvet i en liflig och elegant stil. — — —“

För den svenske landtmannen torde det vara särdeles välkommet att erhålla ett arbete, som så grundligt och så praktiskt afhandlar en af de viktigaste frågorna inom hans yrke.

Pris 30 öre.